

APSTRAKTNA FONOLOŠKA PREDODŽBA KONSONANATA U RANOM ZAPADNOSAKSONSKOM DIJALEKTU

DUNJA JUTRONIĆ

Predmet ovog članka jest sinkrona analiza konsonanata* u ranom zapadnosaksonskom dijalektu staroengleskoga jezika.¹ Cilj analize jest određivanje apstraktne fonološke predodžbe konsonanata u tom dijalektu. Pri analizi fonološkog sustava ukazat ćemo i na aspekte povezanosti fonologije i morfofonologije u riječima koje se javljaju u staroengleskom, tj. zapadnosaksonskom dijalektu.²

Analiza konsonantskog fonološkog sistema zasnovana je na teoriji transformacijske gramatike, tj. generativne fonologije Noama Chomskog i Morrisa Hallea.³ Ovdje ćemo ukratko iznijeti glavne postavke generativne gramatike, koje su neminovno potrebne za pravo razumijevanje prikazane analize.

U teoriji transformacijske gramatike sintaktička je razina centralna i najvažnija, i ona je dio tzv. dubinske strukture. Fonološka razina je »površinska, i izvodi se iz sintaktičke aplikacijom određenih pravila. Svaki segment formativa u površinskoj strukturi specificiran je matricom distinktivnih obilježja.⁴ Na primjer, svaki seg-

* Pojedine znakove tiskara je iz tehničkih razloga morala zamijeniti sličnima. — Op. ur.

¹ Ovaj rad je skraćen i prerađen dio magistarske radnje »Early West-Saxon underlying representation«, The Pennsylvania State University, University Park, 1969.

² Zapadnosaksonski (ZS) smatra se standardnim dijalektom staroengleskog (SE) jezika. Rani je ZS jezik kojim su pisani: Parker MS of the *Old English Chronicle* ili Gregory *Cura Pastoralis* i Alfredov prijevod Orosiusa. Vidi A. Campbell, *Old English Grammar*, Oxford, Oxford University Press, 1959.

³ Noam Chomsky, Morris Halle, *The Sound Pattern of English*, New York 1968.

⁴ Teorija o distinktivnim obilježjima nije uzeta iz *The Sound Pattern of English*, već smo prihvatili stariju verziju koja je zastupljena u Roman Jakobson, Morris Halle, *Fundamentals of Language*, Mouton and Co., The Hague 1956 i u Morris Halle, »On the Bases of Phonology«, i »Phonology in Generative Grammar«, *The Structure of Language*, (Jerry A. Fodor, Jerrold J. Katz, ed.), Prentice Hall, Inc., 1964, str. 334—352.

ment formativa (u konkretnom primjeru riječi) *gōs* »guska« bit će određen distinktivnim obilježjima kao što su »konsonatski«, »vokal-ski«, »gravisni« itd. Ako je određeno obilježje sastavni dio tog segmenta (u danom primjeru glasa), ta prisutnost naznačuje se znakom »+«. Ako je odsutno, upotrebljava se znak »—«, a ako je redundantno označavamo ga znakom »0«. Takva matrica distinktivnih obilježja naziva se fonološkom matricom na sistematskoj fonemskoj razini. Postoji još jedna razina, tj. sistematska fonetska ili samo fonetska, a ta se razina dobiva iz fonološke aplikacije fonoloških pravila. Dakle, fonološka matrica postaje fonetska matrica nakon aplikacije niza fonoloških pravila. Te dvije matrice razlikuju se, budući da pravila mijenjaju, dodaju ili oduzimaju distinktivna obilježja u segmentima formativa. Fonološka i fonetska matrica mogu biti i jednake, ako nije primijenjeno nijedno pravilo. Vidjet ćemo u mnogim primjerima koji slijede da oblici koji se razlikuju na fonetskoj razini, imaju zajedničku apstraktnu fonološku predodžbu, i da su njihove površinske razlike rezultat aplikacije fonoloških pravila.

Sinkroni opis jednog mrtvog jezika može biti zasnovan samo na pisanom jeziku, tj. na historijskoj ortografiji i interpretaciji te ortografije. Argumenti iz dijakronije bit će uzeti u obzir samo kao dodatna evidencija za pravila zasnovana na principima sinkronije. Ovdje se ograničavamo samo na analizu konsonanata, a vokali će biti spomenuti u slučajevima gdje je to potrebno za jasniju prezentaciju činjenica. O vokalima i diftonzima bit će govora drugom zgodom.

/p, b/

Smatra se da su zapadnosaksonski /ZS/ fonemi /p/ i /b/ imali sličnu vrijednost koju imaju u modernom engleskom. Fonem /p/ bio je bezvučni bilabijalni okluziv, a /b/ njegov zvučni parnjak. Oba su se glasa javljala i kao geminirana, a izgovarala su se kao slijed dvaju istih glasova, kao što je to bio slučaj i s ostalim udvostručenim glasovima u ZS. Fonološka predodžba tih dvaju glasova u njihovim razlikovnim ili distinktivnim obilježjima prikazana je na donjoj tabeli. Redovi označavaju distinktivna obilježja, a stupci stoje za foneme. Uzeta su u obzir ona obilježja koja su relevantna za ove foneme i naznačena su u potpunoj binarističkoj matrici.⁵

⁵ Vidi prethodnu bilješku.

APSTRAKTNA FONOLOŠKA PREDODŽBA KONSONANATA

	p	b
vokalski ⁶	—	—
konsonantski	+	+
gravisni	+	+
difuzni	+	+
stridentni	—	—
nazalni	—	—
kontinuirani	—	—
zvučni	—	+

/p/ se javlja na početku riječi kao npr. *port* »ulazna vrata«, *plegan* »brzo se kretati«, *pīl* »strelica«. U sredini riječi, kao npr. *helpan* »pomoćni«, *leppan* »hraniti« *gielpan* »hvaliti se«. I na kraju riječi, npr. *scip* »brod«, *rāp* »konop«, *top* »vrh«.

/b/ se javlja na početku riječi, kao npr. *beran* »nositi, trpjeti«, *bān* »kost«, *biddan* »moliti«. U sredini riječi javlja se udvostručen kao npr. *habban* »imati«, *libban* »živjeti«. U sredini riječi i na kraju javlja se jednostruko /b/ ako mu prethodi glas /m/, kao npr. *symbel* »banket«, *lamb* »janje«, *climban* »penjati se«. Udvostručeni /b/ javlja se na kraju riječi, npr. *cribb* »kolijevka«, *ribb* »rebro«, *webb* »mreža«.

/t, d/

/t/ je bezvučni dentalni okluziv, a /d/ bezvučni dentalni okluziv. Njihova binaristička matrica je ovakva:

	t	d
vokalski	—	—
konsonantski	+	+
gravisni	—	—
difuzni	+	+
stridentni	—	—
nazalni	—	—
kontinuirani	—	—
zvučni	—	+

⁶ Kad nas ne postoji uniformna terminologija za distinktivna obilježja. Koliko se prijevodi razlikuju a i koliko su slični, može se vidjeti u sljedećim knjigama i člancima: Roman Jakobson, red. Milka Ivić, *Lingvistika i Poetika*, Beograd, Nolit, 1966, str. 218—268; Žarko Muljačić, *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*, Zagreb, Školska knjiga 1972; Rudolf Filipović, »Roman Jakobson i Morris Halle, Fundamentals of Language« *Suvremena lingvistika* 1/1966; Dalibor Brozović, »O alofonskoj problematici u hrvatskoj ortoepiji«, *Radovi* IX 9/1971—72, str. 5—24.

D. JUTRONIĆ

Fonem /t/ javlja se na početku riječi, kao npr. *tungol* »zvijezda«, *trum* »siguran, jak«, *torht* »svjetlost«, u sredini riječi npr. *mel-tan* »topiti«, *restan* »odmarati se«, *slītan* »rezati«. Na kraju riječi, kao npr. *fōt* »stopalo«, *unforht* »zastašujući«, *tealt* »nesiguran«.

Fonem /d/ nalazimo na početku riječi, kao npr. *drifan* »voziti«, *dryhten* »vladar«, *dreng* »mladić, ratnik«. U sredini riječi, npr. *bidan* »tražiti, zahtijevati«, *healdan* »držati«, *modor* »majka«, i na kraju riječi, npr. *eald* »stari«, *freond* »prijatelj«, *cild* »dijete«; /d/ se obezvučava ako mu prethodi ili slijedi neki bezvučni suglasnik. Ova pojava vidi se iz oblika kao što su:

bidan — bitst (2. lice indikativa prezenta) »moliti«
lāēdan — lāētst »voditi«
metan — mette (prošlo vrijeme) »mjeriti«

Budući da se ta varijacija javlja po pravilu u svojoj apstraktnoj predodžbi, možemo fonetsko /t/ dobiti iz fonološkog /d/ postulirajući pravilo:

$$\begin{array}{ccc}
 d \longrightarrow & t & / \quad \text{bezvučni K} \text{ —————} \\
 & & \text{————— bezvučni K}^7
 \end{array}$$

Pravilo prikazano u distinktivnim obilježjima:

$$\begin{array}{|l}
 + \text{ kons.} \\
 - \text{ vok.} \\
 - \text{ grav.} \\
 + \text{ dif.} \\
 - \text{ kont.}
 \end{array}
 \longrightarrow
 \begin{array}{|l}
 [- \text{ zvučni}]
 \end{array}
 / \quad
 \begin{array}{|l}
 [- \text{ zvučni}]^8
 \end{array}$$

Primjeri:

apstraktna predodžba	//bid + st//	//lāēd + st//	//met + de// ⁹
pravilo asimilacije	//bit + st//	//lāēt + st//	//met + de//
fonetska razina	[bitst]	[lāētst]	[mette]

⁷ Svako pravilo bit će definirano običnim riječima ili oznakama, a zatim će biti naznačeno distinktivnim obilježjima. »K« znači konsonant, a »V« će se ponekad upotrijebiti za vokal.

⁸ Oznaka »————« u ovom je pravilu ispuštena zato što nije važno stoji li /d/ ispred ili iza bezvučnog glasa. U oba slučaja ono postaje bezvučno.

⁹ Simbol »//« označava početak i završetak formativa u apstraktnoj predodžbi. Simbol »+« označava unutrašnju podjelu formativa. On ne treba da je naznačen u pravilu, jer po dogovoru ne blokira aplikaciju pravila. Ako je za pravilnu aplikaciju pravila važno da postoji »+« simbol, on će biti specificiran u samom pravilu.

APSTRAKTNA FONOLOŠKA PREDODŽBA KONSONANATA

Ovo pravilo o fonološkom /d/ koje postaje fonetsko /t/ samo je dio većeg i sveobuhvatnijeg pravila o asimilaciji o kojem će biti govora poslije. (vidi str. 104)

/f/

U pisanim dokumentima staroengleskog jezika /SE/ grafem ⟨f⟩ ima dvije vrijednosti. To je znak za bezvučni usneni frikativ i za geminirani usneni frikativ.¹⁰ Ako mu je prethodio ili slijedio kakav zvučni fonem, grafem ⟨f⟩ označivao je zvučni usneni frikativ [v]. Ima nekoliko primjera s fonemom /f/: *finger* »prst«, *feoht* »borba«, *fugol* »ptica«, *offrian* »nuditi«, *hrōf* »krov«. Binaristička je matrica za fonem /f/ ovakva:

	f
vokalski	—
konsonatski	+
gravisni	+
difuzni	+
stridentni	+
nazalni	—
kontinuirani	+
zvučni	[—]

U riječima, kao npr. *giefan* »dati«, *hlāford* »gospodar«, *stefn* »glas« [f] ozvučava se u [v]. Budući da se [v] može predvidjeti iz položaja u kojem se javlja /f/, možemo ga postulirati kao segment u apstraktnoj predodžbi iz koje dobijemo [v] derivacijom iz pravila:

f → v / [+ zvučni] — [+ zvučni]

U razlikovnim obilježjima:

+ kons. — vok. + grav. + dif. + kont.	→	[+ zvučni]	/	[+ zvučni]	—	[+ zvučni]
---	---	------------	---	------------	---	------------

¹⁰ Postoje mišljenja da je ovaj glas bio usmeno-dentalni, međutim, za određivanje matrice distinktivnih obilježja ta činjenica nije relevantna.

D. JUTRONIĆ

Primjeri:

apstraktna predodžba	//gief + an//	//hlāford//	//stefn//	//hrōf//
pravilo za ozvučavanje	//giev + an//	//hlāvord//	//stevn//	_____
fonetska razina	[gievan]	[hlāvord]	[stevn]	[hrōf]

Pravilo se nije moglo primijeniti na formant *hrōf*, jer /f/ se ne nalazi između dva zvučna glasa. To pravilo za ozvučavanje ima mnogo širu upotrebu, kao što ćemo vidjeti poslije. Udvojeno /f/, npr. u *Offa* ili *offrian* nije se ozvučavalo.¹¹ (Vidi diskusiju o geminaciji, str. 95)

/θ/

Fonem /θ/ bio je bezvučni dentalni frikativ, koji je kao i /f/ imao svoj zvučni alofon, za koji ćemo upotrebiti znak [ð]. Prepisivači manuskripta nisu u pisanju razlikovali ta dva glasa, ali pretpostavlja se da je originalan bezvučni glas postajao zvučan kad se našao između dva zvučna glasa. Binaristička je matrica fonema /θ/ ovakva:

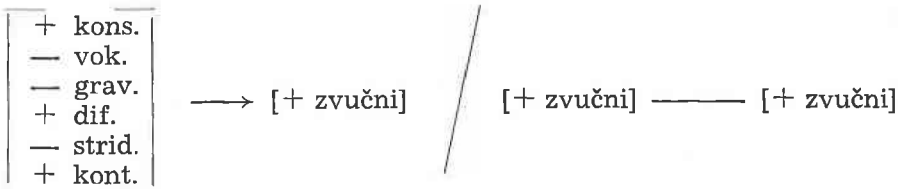
	θ
vokalski	—
konsonantski	+
gravisni	—
difuzni	+
stridentni	—
nalazni	—
kontinuirani	+
zvučni	[—]

Zvučno /ð/ dobiva se apikacijom pravila:

θ —————→ ð / [+ zvučni] ————— [+ zvučni]

¹¹ Na široj teorijskoj postavci za potrebom što jednostavnijih pravila teško je odlučiti koja od ta dva glasa, *f* ili *v*, odabrati da bude u apstraktnoj predodžbi. Ako bi se /f/ izvodio iz /v/, pravilo bi bilo isto toliko jednostavno ili komplicirano kao i pravilo koje je navedeno. Pravilo koje smo postulirali ipak smatramo boljim, jer bi u suprotnom slučaju za riječi kao što su *offrian* bilo potrebno jedno dodatno pravilo o obezvučavanju glasova u susjedstvu zvučnih glasova. Još jedan argument za /f/ u apstraktnoj predodžbi jest ortografija. Grafem ⟨v⟩ javlja se u jeziku mnogo kasnije i grafem ⟨f⟩ je u samom početku po svoj prilici stajao samo za oznaku fonema /f/.

U distinktivnim obilježjima:

Primjeri:

apstraktna pred. //friθu// //hleaðor// //eorðe//
 ozvučavanje //friðu// //hleaðor// //eorðe//
 fonetska razina [friðu] [hleaðor] [eorðe]

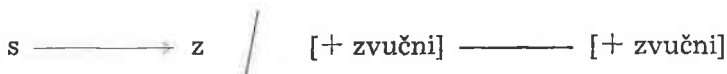
Kao i /f/, geminirani /θ/ nije se ozvučavao. Pravilo se nije moglo primijeniti na riječ *sceððan* »raniti«, jer ona sadrži udvostručeni bezvučni frikativ.

Isti fenomen ozvučavanja nalazimo kod fonema /s/. Grafem ⟨s⟩ upotrebljavao se za oba glasa, bezvučni i zvučni dentalni frikativ. Fonem /s/ nalazimo na početku riječi, u sredini riječi u susjedstvu bezvučnog glasa i na kraju riječi. Na početku riječi, kao npr. *sammian* »sakupiti«, *sottor* »pametna«, *sincan* »tonuti«. U sredini riječi, npr. *cyssan* »poljubiti«, *restan* »odmoriti se«, *sweostor* »sestra« i na kraju riječi, npr. *gōs* »guska«, *hors* »konj«, *ceas* »birati«.

Binaristička matrica:

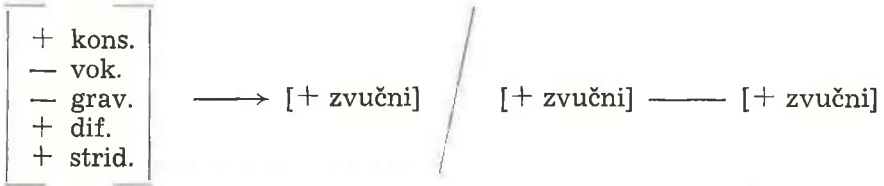
	s
vokalski	—
konsonantski	+
gravisni	—
difuzni	+
stridentni	+
nalazni	—
kontinuirani	+
zvučni	[—]

Pravilo za ozvučavanje:

D. JUTRONIĆ

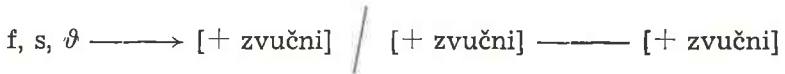
U distinktivnim obilježjima:

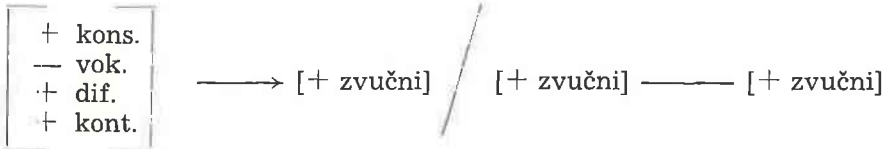
Primjeri: *wesan* »biti«, *hūses* »kuće«, *hūs* »kuća«, *līesan* »osloboditi«, *bosm* »grudi«

apstraktna pred.	//wesan//	//hūses//	//hūs//	//līesan//	//bosm//
ozvučavanje	//wezan//	//hūzes//	————	//līezan//	//bozm//
fonetska razina	[wezan]	[hūzes]	[hūs]	[līezan]	[bozm]

Pravila za ozvučavanje fonema /f/, /θ/ i /s/ mogu se generalizirati i spojiti u jedno opće pravilo o ozvučavanju. Sva su ta tri glasa frikativna i ozvučuju se u susjedstvu zvučnih glasova.

Slijedeća distinktivna obilježja identificiraju ta tri fonema:

Jedno opće pravilo, umjesto tri posebna, pojednostavnjuje gramatiku, a jednostavnost je jedan od važnih kriterija po kojemu se određuje vrijednost jedne gramatike pred nekim drugim gramatičkim opisom. Osim toga, time se ukazuje na činjenicu da su ta tri procesa dio istog fenomena, tj. ozvučavanja pod određenim uvjetima. To pravilo zvat ćemo pravilom za *ozvučavanje*. Slijedi još nekoliko primjera primjene tog pravila: *drifan* »voziti«, *wulfas* »vukovi«, *nosu* »nos«, *snīðan* »rezati, kositi«.

apstraktna pred.	//drif + an//	//wulf + as//	//nosu//	//snīθ + an//
ozvučavanje	//driv + an//	//wulv + an//	//nozu//	//snīð + an//
fonetska razina	[drivan]	[wulvas]	[nozu]	[snīðan]

rāēsan »napasti«, *rāēsde* (prošlo vrijeme)

apstraktna pred. //rāēs + an// //rāēs + de//

ozvučavanje //rāēz + an// //rāēz + de//

asimilacija

fonetska razina [rāēzan] [rāēzde]

Taj primjer pokazuje da pravilo ozvučavanja prethodi pravilu asimilacije. U oprečnom slučaju, da smo primijenili pravilo asimilacije prije ozvučavanja /d/ bi se promijenilo u /t/, jer mu prethodi bezvučno /s/ i nakon toga uvjeti za aplikaciju pravila o asimilaciji ne bi bili ispunjeni, i /s/ ne bi prešlo u /z/.

/k/

Zapadnosaksonski i općenito staroengleski fonem /k/ bio je u manuskriptima identificiran kao grafem <c>. Tradicionalne gramatike govore da je taj velarni fonem imao svoj palatalni alofon; /k/ je bio velar kad se nalazio pred vokalima zadnjeg reda, a prelazio je u palatal pred vokalima prednjeg reda. Nekad se velarni alofon pisao grafemom <k>, da bi se razlikovao od palatalnog alofona, pogotovo kad su te alofonske varijable postali zasebni fonemi. Međutim, mi ovdje tvrdimo da su u ranom zapadnosaksonskom ta dva glasa bila u komplementarnoj distribuciji i da u tom razdoblju nije došlo do fonemizacije. Najprije pogledajmo tradicijano mišljenje. U sljedećim primjerima očekivali bismo palatalno /k/, budući da se nalazi pred vokalima prednjeg reda, međutim javlja se velarno /k/.¹²

kēlan »hladiti«, *kemban* »češljati«, *kennan* »roditi«
kyning »kralj«, *kyssan* »poljubiti«.

Isto tako, na početku riječi i prije vokala prednjeg reda nalazimo primjere s palatalnim /k/

ceosan »birati«, *cealk* »kreda«, *cinn* »brada«
cild »dijete« *ciern* »galama«.

Ne samo na početku riječi nego i u identičnim položajima nalazimo i palatalni i velarni glas.

sprekan »govoriti« *tāēcan* »podučavati«
makian »praviti« *īēcan* »povečavati«.

Razlog je za fonemizaciju tih dvaju glasova tzv. *i*-umlaut, koji je uvjetovao mijenjanje vokala zadnjeg reda pod utjecajem /i/ ili /j/ u

¹² U ovom tekstu služimo se grafemom <k> za oznaku velarnog bezvučnog glasa, a grafem <c> njegovu palatalnu varijantu.

D. JUTRONIC

vokale prednjeg reda. Kad su se glasovi /i/ i /j/ koji su uvjetovali tu promjenu izgubili, velarno /k/ našlo se pred vokalima prednjeg reda, isto kao i palatalno /k/.

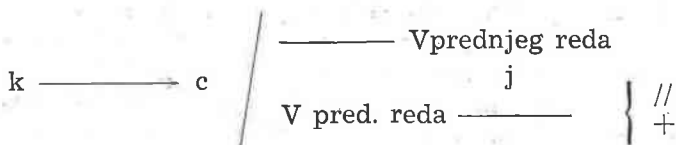
To je argument zasnovan na principima taksonomske fonologije.¹³ Iako je istina da se /k/ i /c/ javljaju i pred vokalima prednjeg reda kao i pred vokalima zadnjeg reda, njihovi su morfonemski odnosi u mnogim slučajevima različiti. Tako nalazimo da riječi sa /k/ pred vokalom prednjeg reda imaju veze po obliku i po značenju s riječima koje imaju /k/ pred vokalom zadnjeg reda. Na primjer, riječ *kōl* »hladan« nasuprot *kēlan* »hladiti«, ili *komb* »češalj« nasuprot *kemban* »češljati«. Gramatika treba da pokaže i rastumači morfonemsku povezanost ovakvih riječi time što će one imati istu fonošku apstraktnu predodžbu, a razlika u obliku je rezultat aplikacije fonološkog pravila. U takvim slučajevima u fonološkoj predodžbi velarno /k/ nikad se neće naći pred vokalima prednjeg reda, već će ta pojava biti rezultat aplikacije pravila prije realizacije fonetskog nivoa. Tako npr. na apstraktnom nivou *kemban* se javlja u obliku //kombjan// ili //kombjan// kao i imenica //komb//. Tu /k/ nije palatalizirano jer mu slijedi vokal zadnjeg reda. Fonološko pravilo i-umlaut koje mijenja vokale zadnjeg reda u vokale prednjeg reda, mijenja u ovom slučaju /o/ u /e/, a zatim se /i/ ili /j/ gube. Tako na sistematskoj fonološkoj razini nema kontrasta između /k/ velara i /c/ palatala pred vokalima prednjeg reda. Palatalni glas uvijek ćemo naći pred vokalom prednjeg reda kao npr. *cirice* »church« ili poslije vokala prednjeg reda na kraju riječi, kao npr. *ic* »ja« ili na kraju sloga, kao npr. *lichoma* »tijelo«, *ricne* »jak, snažan«. Dakle, postulirajući palatalno /k/ u apstraktnoj predodžbi, palatalno /c/ dobit ćemo primjenom fonološkog pravila.

Velarno /k/ u matrici distinktivnih obilježja:

	k
vokalski	—
konsonatski	+
gravisni	+
difuzni	—
stridentni	—
nazalni	—
kontinuirani	—
zvučni	—

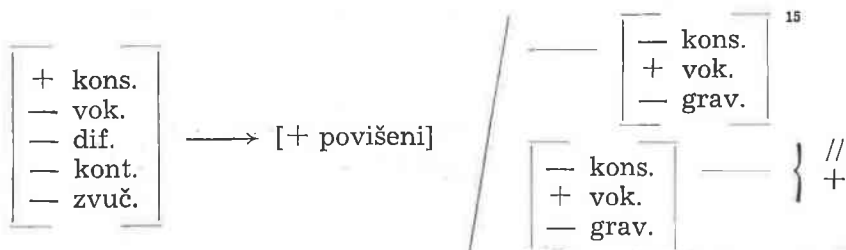
¹³ Argument o fonemizaciji /k/ i /c/ potječe iz članka Williama Moultona, »The Stops and Spirants of Early Germanic«, *Language*, XXX/1954, str. 1.

Palatalno /c/ dobivamo ovim pravilom:

U kasnom zapadnosaksonskom palatalno /c/ postaje afrikat /č/. Pretpostavlja se da u ranom ZS ovaj glas nije još bio afrikat, pa je to pravilo ušlo u jezik poslije.¹⁴

Pravilo palatalizacije u distinktivnim obilježjima:

Primjeri: *cinn* »brada«, *cirice* »crkva« *cwice* »živ« *lichoma* »tijelo«

apstraktna pred.	//kinn//	//kirike//	//kwike//	//lik + homa//
palatalizacija	//cinn//	//cirice//	//kwice//	//lic + homa//
fonetska razina	[cinn]	[cirice]	[kwice]	[lichoma]

¹⁴ Ovdje navodimo nekoliko oprečnih mišljenja o približnoj fonetskoj vrijednosti palatalnog okluziva i o vremenu kad je došlo do palatalizacije i asimilacije u afrikatu. Eduard Sievers (preveo Albert S. Cook), *Grammar of Old English*, Boston 1903, str. 146 navodi: »... the palatal stops c and (c) g became at a early period palatal fricatives, that is sounds like Eng. ch and dg.« Alistair Campbell, *Old English Grammar*, Oxford 1964, str. 173 smatra da »palatal k probably differed from velar k hardly more than do the initial consonants of NE *kit*, *cat*.« Charles Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York 1958, str. 376 »palatal /k/ was a k-like sound produced with a more fronted position of articulation than /k/, and, in fact, at least by the eleventh century may have been quite like our /ç/.« Joseph Wright, *Old English Grammar*, Oxford 1925, str. 162 »Some scholars assume that palatal /c/ and /nc/ behame tʃ (=ch in Ne. chin), in Mercian. WS, and Ken. in the earliest period of the language, but this is an assumption which cannot be proved.«

¹⁵ U pravilu nismo naznačili poluvokal /j/. Razlozi za to pojednostavnjenje bit će dani poslije.

D. JUTRONIĆ

/sk/

Konsonantska grupa /sk/ bila je u početku, isto kao i /k/ palatalizirana pred vokalima prednjeg reda, ili već u ranom ZS ova se grupa palatalizirala na početku riječi pred bilo kojim vokalom ili likvidom /r/. Tako nailazimo na palatalno /sk/ u riječima *sceap* »ovca« *scrud* »haljina«, *scort* »kratak«. U sredini riječi grupa se palatalizirala samo pred vokalima prednjeg reda, kao npr. *asce* »pepeo«, *flasce* »boca« a isto tako poslije vokala prednjeg reda na kraju riječi, kao npr. *disc* »zdjela«, *fisc* »riba«, *flāesc* »meso«.

Oba slučaja u kojima je /sk/ palatalizirano ista su kao i kod /k/ palatalizacije, tj. pred vokalom prednjeg reda i poslije vokala prednjeg reda na kraju riječi ili sloga. Stoga pravilo o palatalizaciji samo treba proširiti time što ćemo uključiti /s/ pred /k/ kao neobavezni uvjet za palatalizaciju.

$$(s)k \longrightarrow (s')c \quad / \quad \left. \begin{array}{l} \text{————— V pred. reda} \\ \text{V pred. reda —————} \end{array} \right\} \begin{array}{l} // \\ + \end{array}$$

U distinktivnim obilježjima:

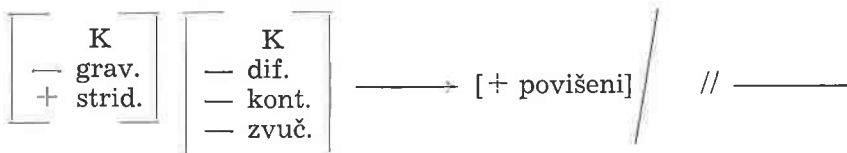
$$\left(\begin{array}{c} \boxed{\text{K}} \\ \text{— gra.} \\ \text{+ strd.} \end{array} \right) \left[\begin{array}{c} \boxed{\text{K}} \\ \text{— dif.} \\ \text{— kont.} \\ \text{— zvuč.} \end{array} \right] \longrightarrow \text{[povišeni]} \left[\begin{array}{c} \text{— kon.} \\ \text{+ vok.} \\ \text{— grav.} \end{array} \right] \left[\begin{array}{c} \text{— kon.} \\ \text{+ vok.} \\ \text{— grav.} \end{array} \right] \left. \text{—————} \right\} \begin{array}{l} // \\ + \end{array}$$

Za grupu /sk/ na početku riječi potrebno je dodatno pravilo. Budući da se /sk/ palatalizira na početku riječi, bez obzira na glasove koji slijede, pravilo će glasiti:

$$sk \longrightarrow s'c \quad / \quad // \text{—————}$$

U distinktivnim obilježjima:

sk-palatalizacija

Poslije je palatalizirana grupa /sk/ postala /š/. Razvojne faze palatalizirane grupe /sk/ mora da su bile najprije /šč/. Spomenuli smo da je palatalizirano /k/ postalo afrikata /č/. U kombinaciji /šč/ došlo je do asimilacije ili je /č/ nestalo u izgovoru. Međutim, nema indikacije da je u ranom ZS grupa /sk/ postala /š/ i tako pretpostavljamo da je u tom razdoblju grupa bila samo palatalizirana.

Primjeri:

apstraktna pred.	//skeap//	//disk//	//waske//	//skort//	//husk//
palatalizacija	//s'ceap//	//dis'c//	/'was'ce//	————	//hus'c//
sk-palatalizacija	————	————	————	s'cort	————
fonetska razina	[s'ceap]	[dis'c]	[was'ce]	[s'cort]	[hus'c]

/ɣ/

Interpretacije koje postoje za ZS grafem <g> različite su i kompleksne. Pisari su u manuskriptima ovaj znak upotrebljavali da bi prikazali velarni okluziv i spirant. Ovdje ćemo iznijeti mišljenje Williama Moultona, koji je napisao opsežnu studiju o germanskim okluzivima i spirantima i tu govori i o ranijim hipotezama koje su postojale o ovom problemu.

A minority view is that PIE /bh, dh, gh/ became stops [b d g] in Germanic; that these stops then became the spirants [b d g] in intervocalic position; and that these spirants merged with the [b d g] that had resulted from the operation of Verner's Law. The majority view is that both bh dh gh and p t k (by Verner's Law) gave the spirants [b d g] at some stage in Germanic; and that these spirants later became stops in certain environments. But there is no agreement either on the environment or on whether the development to stops should be assigned to Proto-Germanic or to the individual dialects. In a fair sampling of the handbooks we find assumptions as different as the following: (1) spirants in all environments in Proto-Germanic; (2) stops »im Anlaut, nach Nasalen, usw«; (3) stops after nasals and in gemination; (4) stops initially (except for g and after nasals); (5) the same, but a dental stop also after /z/; (6) stops initially (except for g), after nasals, and in gemination; (7) labial and dental stops initially and after nasals, a dental stop also after /l/ and /z/; but no velar stop in any environment. In the face of this disagreement, it is not surprising that the authors of a number of

handbooks, after pointing out the possibility of stops in certain environments, should solve the problem by simply refusing to commit themselves.¹⁶

Ovdje Moulton pokušava pokazati da su se velarni frikativ i velarni ploziv, iako su bili u početku u komplementarnoj distribuciji, poslije fonemizirali, tj. postali su dva različita fonema, a isto takav proces vrijedio je i za njihove palatalne alofone. Argument je sličan onomu o velarnom i palatalnome /k/, ali ponešto kompliciraniji, jer se ovdje govori ne samo o okluzivima nego i o spirantima. Mi ćemo i ovdje braniti hipotezu da velarni frikativ i okluziv nisu bila dva različita fonema na sistematskoj fonemskoj razini, iako su njihove manifestacije različite na fonetskoj razini. U apstraktnoj predodžbi bit će samo jedan zvučni velarni frikativ, a druge će se varijante izvoditi aplikacijom pravila.

Moulton kaže da se grafem ⟨g⟩ upotrebljavao za oznaku velarnog okluziva samo u trima pozicijama: (1) na početku riječi prije konsonanta ili vokala zadnjeg reda, (2) poslije nalaza /n/, i (3) u geminaciji. Velarni zvučni okluziv, dakle, nalazimo u riječima: *long* »dug«, *springan* »skočiti«, *frogga* »žaba«, *gnorn* »tuga«, *guma* »čovjek«, *grund* »zemlja«, *glistenian* »sjajiti se«. Dalje Moulton kaže da je taj zvučni okluziv /g/ imao svoj palatalni alofon kad je za njim slijedio vokal prednjega reda ili poluvokal /j/. Međutim, u nekim riječima taj vokal prednjega reda ili /j/ izgubio se, tako da se palatalno i velarno /g/ našlo u blizini istih glasova; stoga oni više nisu bili u komplementarnoj distribuciji, i time se završila njihova fonemizacija u dva različita glasa. Kao i kod fonema /k/, i ovdje se govori o velarnim i palatalnim fonemima. Velarno /g/ nalazimo pred glasovima stražnjega reda, kao npr. *wigga* a isto tako i palatalno /g/ ispred vokala stražnjega reda, kao npr. *licgan* (palatalni glas u geminaciji pisao se kao ⟨cg⟩, dok je velarni znak bio ⟨gg⟩).

Osim u ta tri navedena slučaja (na početku riječi pred konsonantom ili vokalom stražnjega reda, iza /n/ i u geminaciji) grafem ⟨g⟩ imao je vrijednost velarnog frikativa, kao npr. u riječima *burg* »grad«, *dāga* »tijesto«, *wegas* »putevi«, *nigon* »devet«. Ovaj velarni frikativ imao je svoj palatalni alofon u riječima kao što su *daeg* »dan«, *bodig* »tijelo«, *gear* »godina«. Do fonemizacije je došlo zbog toga što se palatalni alofon velarnog frikativa izjednačio sa s već postojećim palatalnim poluvokalom /j/. Palatalni i velarni frikativ javljaju se u blizini istih glasova kao što se to vidi iz primjera *beorgas* »planine« (velarni frikativ), nasuprot palatalnom u *hergas* »vojske«.

¹⁶ William Moulton, »Stops and Spirants of Early Germanic«, *Language* XXX/1954, str. 1.

APSTRAKTNA FONOLOŠKA PREDODŽBA KONSONANATA

Za čas ćemo ostaviti na stranu problem o velarnoj i palatalnoj alternaciji. Postavlja se pitanje koji će glas, velarni frikativ ili velarni okluziv biti predstavljen u fonemskoj razini? Postoje dva argumenta, jedan strukturalne prirode, a drugi koji podržava teoriju o jednostavnosti gramatike, za postuliranje zvučnog velarnog frikativa u apstraktnu predodžbu. Strukturalni je argument iz dijakronije, budući da u historijskom razvoju vidimo da je velarni frikativ postao poluglas /w/ (kao npr. *dragan* > *drawen* > *draw* »vući«), a njegov palatalni alofon je postao poluglas /j/ (*gear* > *year* »godina«), dok bi taj razvoj bio nemoguć da je u apstraktnoj predodžbi velarni okluziv. Osim toga, gramatika bi bila kompliciranija najmanje za jedno pravilo kad bi i okluziv bio u apstraktnoj predodžbi. Kad bi se [ɣ] izvodilo iz velarnog [g], trebalo bi specificirati da se [ɣ] javlja na kraju riječi, u sredini pred vokalom zadnjeg reda, na početku pred vokalom prednjeg reda i uz to da se nikad ne javlja poslije nalaza /n/. Derivacijom velarnog okluziva iz apstraktnog frikativa moramo dobiti pravilo:

$$\gamma \longrightarrow g \quad \Bigg/ \quad \begin{array}{l} n \text{ —————} \\ // \text{ —————} \end{array} \begin{array}{l} \text{V zadnjeg reda} \\ \text{K} \end{array}$$

Velarni frikativ u matrici distinktivnih obilježja:

	γ
vokalski	—
konsonantski	+
gravisni	+
difuzni	—
stridentni	—
nazalni	—
kontinuirani	+
zvučni	+

Pravilo γ-konverzije u obilježjima:

$$\begin{array}{|l|} \hline + \text{ kons.} \\ - \text{ vok.} \\ - \text{ dif.} \\ + \text{ zvuč} \\ \hline \end{array} \longrightarrow [- \text{ kont.}] \quad \Bigg/ \quad \begin{array}{l} [+ \text{ nazalni}] \text{ —————} \\ - \text{ kon.} \\ + \text{ vok} \\ + \text{ grav.} \\ \hline // \text{ —————} \\ + \text{ kons.} \\ \alpha \text{ vok.} \\ \hline \end{array} \quad 17$$

¹⁷ Simbol »α« uključuju »+« i »—«. U ovom slučaju on je kratica za [+kons., —vok.], što su distinktivne oznake za prave konsonante, i za [+kons., +vok.], obilježja za likvide.

D. JUTRONIĆ

Primjeri: *bringan* »donijeti«, *singan* »pjevati«, *springan* »skočiti«
hungor »glad«

apstrak. pred.	//brin γ +an//	//sin γ +an//	//sprin γ +an//	//hun γ or//
γ -konverzija	//bring+an//	//sing+an//	//spring+an//	//hungor//
fonetska razina	[bringan]	[singan]	[springan]	[hungor]

Nekoliko primjera konverzije na početku riječi: *glida* »zmaj«, *guma* »čovjek«, *god* »bog«, *gnornian* »žalostiti se«

apstrak. pred.	// γ lida//	// γ uma//	// γ od//	// γ norn+ian//
γ -konverzija	//glida//	//guma//	//god//	//gnorn+ian//
fonetska razina	[glida]	[guma]	[god]	[gnornian]

U primjerima *giefan* »dati«, *geolu* »žut«, *ege* »strah«, *finger* »prst« i *θinges* »stvari« (G pl.), frikativni i okluzivni velari palatalizirani su pred vokalima prednjeg reda. Pravilo palatalizacije slično je pravilu palatalizacije velarnog /k/, tj. [γ , g] palatalizirani su pred vokalom prednjeg reda, iza vokala prednjeg reda na kraju riječi i prije morfološke granice, u riječima kao što su *daeg* »dan«, *maegden* »djevojka«. Pravilo za palatalizaciju treba da sadrži samo / γ / ako se pravilo primijeni prije pravila o γ -konverziji.¹⁸

Primjeri:

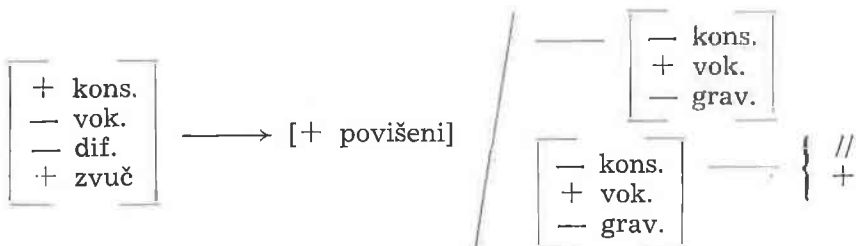
apstr. pred.	// γ ief+an//	// γ eolu//	//e γ e//	// θ in+es//	//dae γ //
					//mae γ +den//
palataliz.	// γ 'ief+an//	// γ 'eolu//	//e γ 'e//	// θ in γ '+es//	
					//dae γ '//
γ -konv.	_____	_____	_____	// θ ing'+es//	
ozvučavanje	// γ 'iev+an//	_____	_____	_____	
fonet. razina	[γ 'ievan]	[γ 'eolu]	[e γ 'e]	[θ ing'es]	[dae γ ']
					[mae γ 'den]

Sada se vraćamo Moultonovoj tvrdnji da se palatalni i velarni glasovi javljaju u susjedstvu istih glasova. Tu međutim imamo isti slučaj kao kod velarnog i palatalnoga /k/. Mnoge riječi koje imaju velarni i palatalni glas pred vokalima stražnjeg reda morfološki su povezane, i gramatika treba da objasni taj odnos time što se u apstraktnoj predodžbi vokali stražnjega reda ne pojavljuju pred

¹⁸ Grafem <g> označava zvučni velarni okluziv. Njegov palatal naznačavamo sa <g'>. Velarni frikativ predstavljamo simbolom γ , a njegov palatal sa γ' .

palataliziranim glasovima. Primjeri: *byrgan* »sakriti«, *burg* »grad«, *secgan* »reći«, *sagu* »priča«. Pravilna apstraktna predodžba bit će prikazana nakon diskusije o geminaciji i geminiranim glasovima. Za sada prihvatimo hipotezu da je apstraktna predodžba za *byrgan* //bur_ɣi + an// i *secgan* //sa_ɣi + an// tako da se /ɣ/ nalazi uvijek pred vokalima zadnjeg reda u apstraktnoj predodžbi.

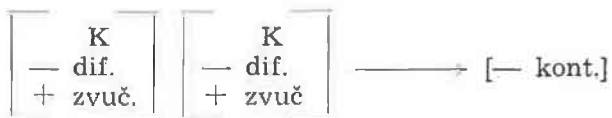
Pravilo o /ɣ/palatalizaciji u obilježjima:

U ranom ZS palatalni frikativ još nije postao poluvokal /j/.¹⁹

U pravilu ɣ-konverzije nije navedeno da su se geminirani velarni frikativi mijenjali u okluzive, grafički prikazani kao ⟨cg⟩ u primjerima *licgan* »ležati«, *secgan* »reći«. Za tu promjenu nije potrebno fonološko pravilo, već će jedno morfonemsko pravilo naznačiti da u ZS nije bilo geminiranih zvučnih velarnih frikativa, već da su svi udvostručeni velarni frikativi postojali okluzivi.

Morfonemsko pravilo:

Geminacija

Svaki ZS konsonant mogao je biti udvostručen, osim poluvokala /j/ i /w/. Važno je naglasiti da geminirani glas nije bio samo duži glas, već mu je funkcionalna vrijednost bila kao nizu dvaju identičnih konsonanata. Geminirani konsonanti imali su fonemsku vrijednost kao u riječima *sunu* »sin« nasuprot *sunnu* »sunce«, *racca* »dio brodskih konopa« i *raca* »grablje«, *cwellan* »umrijeti« i *cwelan* »ubiti«.

¹⁹ Charles Hockett u već spomenutoj knjizi (vidi opasku 14) na nekoliko mjesta spominje (npr. str. 376) da staroengleski palativni frikativ nije bio poluvokal kao u modernom engleskom.

Činjenice iz dijakronije ukazuju da su geminirani konsonanti »partly Ar. [ian] and Gmc., partly W Gms., partly the result of special OE development.«²⁰ Jedan od izvora geminiranih glasova koji nalazimo u zapadnogermanskim jezicima jest da su se konsonanti udvostručavali (osim glasa r) iza kratkog vokala *a* pred poluvokalom /j/. Gledajući činjenice u staroengleskom sa stanovišta sinkronije, vidimo da je velik broj geminiranih konsonanata upravo rezultat aplikacije toga pravila. U riječima kao što su *nerian* »spasiti« ili *werian* »nositi« nailazimo na jednostruki konsonant /r/ iako mu slijedi /j/ (grafem <i>) ovdje predstavlja /j/, vidi str. 103) i prethodi kratki vokal prema gore navedenom pravilu. U drugim strukturalno paralelnim riječima nailazimo na dvostruke konsonante, kao npr. *biddan* »moliti«, *settan* »postaviti, početi«. Dakle, možemo reći da je /j/ u već spomenutim uvjetima bio uzrok geminacije svih konsonanata osim /r/. Činjenicu da je /j/ dovodio do geminacije dalje potvrđujemo primjerima kao što su *secgan* »reći«, gdje u apstraktnoj predodžbi mora biti vokal prednjeg reda ili /j/ kako bi se mogla objasniti palatalizacija velarnog konsonanta, a isto tako i pojava i-umlauta, tj. mijenjanja vokala stražnjeg reda u vokal prednjeg reda (u apstraktnoj predodžbi *secgan* sadrži vokal stražnjeg reda, kao i riječ *sagu*, kako bi se ukazalo na njihovu formalnu povezanost).

Iz izlaganja slijedi da u apstraktnoj predodžbi nećemo imati geminiranih glasova, već da se oni dobivaju aplikacijom pravila:²¹

$$K \longrightarrow \underline{KK} \quad \left| \quad \begin{array}{l} \text{kratki} \text{ ————— } j \\ \text{vokal} \end{array} \right.$$

Nakon geminacije dolazi do ispadanja /j/, stoga treba formalizirati i ovo pravilo.

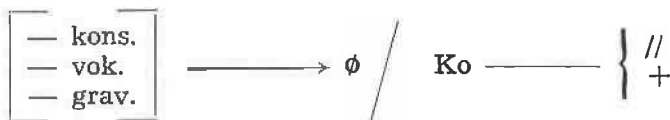
Pravilo za j-ispadanje:

$$j \longrightarrow \emptyset \quad \left| \quad \begin{array}{l} \text{konsonant} \text{ ————— } \\ \left. \begin{array}{l} // \\ + \end{array} \right\} \end{array} \right.$$

²⁰ Henry Sweet, *A History of English Sounds*, Oxford 1888, str. 140: »ff occurs only in the foreign *offrian*, *Offa* and some obscure words.«

²¹ Tim pravilom nećemo moći dobiti sve geminirane glasove u staroengleskom. Neke riječi morat će biti označene kao iznimke, međutim neke od njih i same su nepoznatog podrijetla (vidi prethodnu bilješku) ili su strane riječi. Nešto o takvim riječima možemo vidjeti u C. T. O'Neil's, *The Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford 1966, str. 281: »... *docga* (once in a gloss; also g. pl. in place names, *doggeneford*, *doggeneberwe*), of unknown origin«; ili na str. 861: »*stacga*, *stagga*, of similar formation to the OE. animal names *docga* dog, *frocga* frog, *picga*, *pigga* pig...«

U distinktivnim obilježjima:

Primjeri:

apstraktna pred.	//liγj + an//	//bruγj//	//saγj + an// ²²
palatalizacija	//liγ'j + an//	//bruγ'j//	//səγ'j + an//
geminacija	//liγ'γ'j + an//	//bruγ'γ'j//	//saγ'γ'j + an//
i-umlaut	————	//bryγ'γ'//	//seγ'γ'j + an//
j-ispadanje	//liγ'γ'j + an//	//bryγ'γ'//	//seγ'γ' + an//
morfofonemsko pravilo	//lig'g' + an//	//bryg'g'//	//seg'g' + an//
fonetska realiz.	[lig'g'an]	[bryg'g']	[seg'g'an]

Još nekoliko primjera primjene dosadašnjih pravila: *biddan* »moliti«, *byrgan* »sakriti«, *burg* »grad«, *cynn* »rasa«, *sibb* »odnos, veza, rod«

apstr. pred.	//burγj + an//	//burγ//	//bidj + an//	//kunj//	//sibj//
palatalizacija	//burγ'j + an//	————	————	————	————
geminacija	————	————	//biddj + an//	//kunnj//	//sibbj//
i-umlaut	//byrγ'j + an//	————	————	//kyynnj//	————
j-pravilo	//byrγ' + an//	————	//bidd + an//	//kyynn//	//sibb//
fonet. razina	[byrγ'an]	[burγ]	[biddan]	[kyynn]	[sibb]

/x/

Fonem /x/ bio je bezvučni velarni frikativ kad se nalazio na kraju riječi, kao geminirani glas i pred nekim drugim bezvučnim glasom kao u primjerima: *mea^{rh}* »konj«, *seol^h* »tuljan«, *feoh^t* »borba«, *hlieh^{han}* »smijati se«, *tiohh^{ian}* »postaviti«. Na početku riječi i među zvučnim fonemima /x/ nije bio frikativ, već je bio glas sličan modernom engleskom poluvokalu /h/. Takav glas nalazimo u primjerima *hla^f* »kruh«, *hab^{ban}* »imati, *behind^{an}* »iza«, *beheald^{an}* »držati« na početku riječi i pred morfemskom granicom. Između zvučnih glasova, ali pred morfemskom granicom, kao na primjer u *feores* (inflektivni oblik riječi *feor^h* »život«), glas [h] se gubi. U apstraktnoj predodžbi imat ćemo kao fonem bezvučni velarni frikativ, a poluvokal će se dobiti aplikacijom fonološkog pravila.

²² Poluvokal /j/ izvodit će se iz vokala prednjeg reda /i/. Za sada mentalno prihvaćamo derivaciju sa /j/ u apstraktnoj predodžbi. Vidi diskusiju o poluvokalu /j/.

Binaristička matrica fonema /x/:

	x
vokalski	—
konsonantski	+
gravisni	+
difuzni	—
stridentni	—
nazalni	—
kontinuirani	+
zvučni	[+]

Pravilo za početno i medijalno /h/ nazvat ćemo x-konverzija

$$x \longrightarrow h \quad \left\{ \begin{array}{l} // \\ + \text{ —————} \\ [+ \text{ zvučni}] \text{ —————} + [+ \text{ zvučni}] \end{array} \right.$$

U obilježjima:

$$\left[\begin{array}{l} + \text{ kons.} \\ - \text{ vok.} \\ - \text{ dif.} \\ + \text{ kont.} \\ - \text{ zvuč.} \end{array} \right] \longrightarrow \left[\begin{array}{l} - \text{ vok.} \\ - \text{ dif.} \\ - \text{ kons.} \end{array} \right] \quad \left\{ \begin{array}{l} // \\ + \text{ —————} \\ [+ \text{ zvuč.}] \text{ —————} + [+ \text{ zvuč.}] \end{array} \right.$$

Primjeri: *hlaeder* »stepenice«, *hleahtor* »smijeh«, *behindah* »iza«
behealdan »držati«.

apstr. pred. //xlaeder// //xleaxtor// //be+xindan// //be+xeald+an//

x-konverzija //hlaeder// //hleaxtor// //be+xindan// //be+xeald+an//

fonetska raz. [hlaeder] [hleaxtor] [behindan] [behealdan]

/x/ koji postaje [h] između dva zvučna fonema, a prije morfemske granice, naknadno se gubi, što ćemo vidjeti iz sljedećih primjera.

Pravilo za h-ispadanje:

$$h \text{ ————— } \emptyset [+ \text{ zvučni}] \text{ ————— } + [+ \text{ zvučni}]$$

U obilježjima:

$$\left[\begin{array}{l} - \text{ kons.} \\ - \text{ vok.} \\ - \text{ dif.} \end{array} \right] \longrightarrow \emptyset \quad \left\{ \begin{array}{l} [+ \text{ zvučni}] \text{ —————} + [+ \text{ zvučni}] \end{array} \right.$$

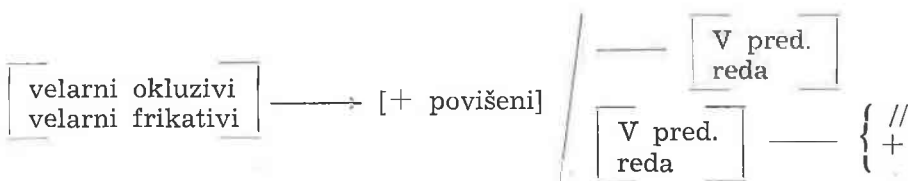
APSTRAKTNA FONOLOŠKA PREDODŽBA KONSONANATA

Primjeri: *feorh* »život« *feores* (G od *feorh*), *wōh* »zločest« *wōre* (G i D sing.)

apstraktna pred.	//feorx+es//	//wōx+re//	//feorx//	//wōx//
x-konverzija	//feorh+es//	//wōh+re//	_____	_____
h-ispadanje	//feor+es//	//wō+re//	_____	_____
fonet. razina	[feores]	[wore]	[feorx]	[wox]

I u ovom slučaju, kao i u mnogim već spomenutima, prividna površinska nepravilnost očituje se pravilnom paradigmom u apstraktnoj predodžbi.

Kao što je bio slučaj s velarnim okluzivom i velarnim frikativom /ɣ/, i /x/ je bio palatalan kad se našao ispred vokala prednjeg reda i iza vokala prednjeg reda na morfemskoj granici. Nije potrebno novo pravilo o palatalizaciji, već možemo sva tri pravila o paltalizaciji (k-palatalizacija, ɣ-, i x-palatalizacija) spojiti u jedno opće pravilo koje glasi:

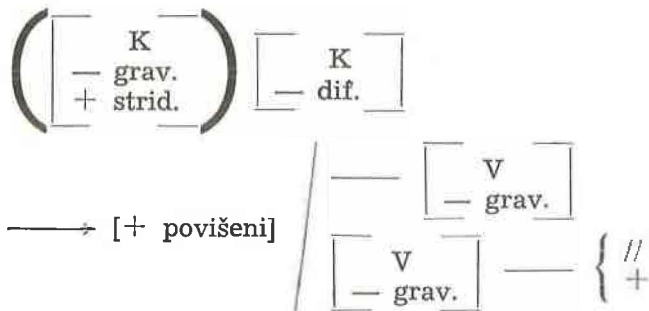

U distinktivnim obilježjima:

U pravilu o k-palatalizaciji imamo i /s/ za palatalizaciju /sk/ grupe. Možemo ga uključiti u to opće pravilo budući da se /s/ nikad ne nalazi ispred velarnog bezvučnog okluziva ili frikativa, /ɣ/ i /x/, tako će do palatalizacije /s/ doći samo kad mu slijedi /k/ pod navedenim uvjetima. Konačno pravilo o palatalizaciji glasi:

D. JUTRONIĆ

Nazali

/m/ je bilabijalni zvučni nazal i fonetski je sigurno bio isti kao i u modernom engleskom jeziku. U binarističkoj matrici /m/ ima ova obilježja:

	m
vokalski	—
konsonatski	+
gravisni	+
đifuzni	+
stridentni	—
nazalni	+
kontinuirani	—
zvučni	[+]

Fonem /m/ javljao se na početku riječi, kao npr. *meotod* »bog«, *mod* »misao, pamet«, *munuc* »redovnik«, u sredini riječi, kao *niman* »uzeti«, *guma* »čovjek«, *fremman* »izvesti« i na kraju riječi kao npr. *helm* »kaciga«, *hūm* »dom«, *beam* »stablo«.

/n/

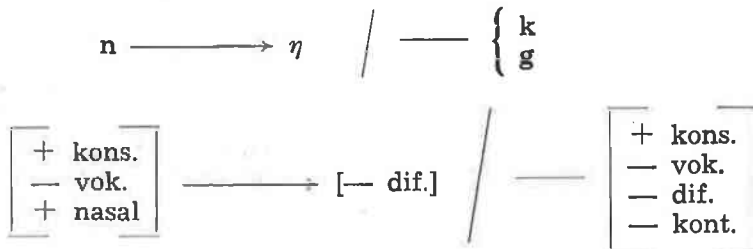
Fonem /n/ bio je nazalni zvučni dental na početku riječi, medialno i na kraju riječi, kao što se vidi iz primjera *nest* »gnijezdo«, *naca* »brod« *nerian* »spasiti«, *hand* »ruka«, *windan* »okrenuti«, *spinnan* »vrtjeti«, *ban* »kost« i *synn* »grijež«.

APSTRAKTNA FONOLOŠKA PREDODŽBA KONSONANATA

	n
vokalski	—
konsonatski	+
gravisni	—
difuzni	+
stridentni	—
nazalni	+
kontinuirani	—
zvučni	[+]

/n/ ima svoj velarni alofon kad mu sijede velarni okluzivi /k, g/.
Fonološko pravilo mijenjat će dentalno [n] u velarno [ŋ].

Pravilo n-velarizacije

apstraktna predodžba	//finʎ'er//
palatalizacija	//finʎ'er//
ɣ-konverzija	//fing'er//
n-velarizacija	//fing'er//
fonetska razina	[fiŋg'er]

Likvidi

/r/ se javljao na početku riječi kao npr. *raca* »glasnik«, *runian* »šaptati« *rāēdan* »savjetovati«, medijalno, *dream* »radost« *beran* »nositi« *faran* »ići«, i na kraju riječi *fader* »otac«, *fyr* »vatra«, *tear* »suza«. /l/ je kao i /r/ bio zvučni likvid, i to dentalan po mjestu izgovora. I njega nalazimo na početku riječi, kao npr. *līf* »život«, *lēōht* »svjetlo«, *leppan* »hraniti«, medijalno, *fallan* »pasti«, *meltan* »topiti«, *stelan* »krasti« i na kraju riječi, kao npr. *fugol* »ptica«, *eall* »svi«, *setl* »sjedalo«. U matrici distinktivnih obilježja ta dva likvida razlikuju se u difuznosti.

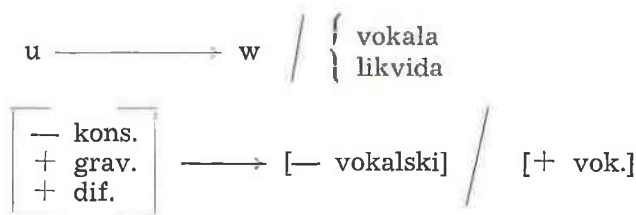
D. JUTRONIC

	r	l
vokalski	+	+
konsonatski	+	+
gravisni	—	—
difuzni	—	+
stridentni	—	—
nazalni	—	—
kontinuirani	+	+
zvučni	[+]	[+]

/w/

U najstarijim tekstovima /w/ se pisao kao slijed dvaju /uu/ ili jednostavno kao /u/ iza konsonanata, kao npr. *cuen* umjesto *cwen* »kraljica«. Po mjestu i načinu izgovora /w/ je vrlo sličan tom vokalu stražnjega reda. S pomoću distinktivnih obilježja možemo dobiti poluvokal /w/ time što se kod vokala stražnjega reda /u/ promijeni samo jedno obilježje, tj. /u/ je [+ vokalski, — konsonantski] glas, dok je /w/ [— vokalski, konsonantski]. Vokal stražnjega reda postaje poluvokal kad se nađe u blizini jednog drugog vokala ili likvide. Budući da /w/ možemo izvesti fonološkim pravilom iz apstraktne predodžbe u kojoj je on zastupan glasom /u/, postuliramo pravilo:

Formiranje poluvokala

Primjeri: *wat* »on zna«, *writan* »pisati«, *winter* »zima«, *wlitan* »vi-djeti«, *sawol* »duša«

apstraktna predstava	//uāt//	//urit + an//	//uinter//	//spiu + an//
formiranje poluvok.	//wāt//	//writ + an//	//winter//	//spiw + an//
fonetska razina	[wāt]	[writan]	[winter]	[spiwan]
	//ulit + an//	//sauol//		
	//wlit + an//	//sawol//		
	[wlitan]	[sawol]		

/j/

Poluvokal /j/ fonetski se realizirao samo u riječima *nerian* »spasiti«, *herian* »hvaliti«, *werian* »nositi, obući«. Mnogo se više javlja u apstraktnoj predstavi kao glas koji uvjetuje geminaciju i i-umlaut (vidi primjere na str. 97). Paralelno odnosu koji postoji između /u/ i /w/, tako isto i poluvokal /j/ sličan je vokalu prednjeg reda /i/ i možemo ga izvesti iz /i/ mijenjanjem samo jednog obilježja, i to vokalskoga. Pravilo mora specificirati da vokal prednjeg reda postaje poluvokal kad mu slijedi neki drugi vokal (bez obzira na morfemsku granicu) i na kraju riječi u riječima kao što su *cribb*, u apstraktnoj predstavi //kribi//.

i → j / — V
//

U razlikovnim obilježjima:

[— kons.
+ dif.
— grav.] → [— vok.] / — [— kons.
+ vok.]
//

Primjeri: *nerian* »spasiti«, *licgan* »ležati« *streccan* »raširiti se« *cribb* »kolijevka«

apstraktna pred.	//ner+ian//	//liγ+i+an//	//strek+i+an//
palatalizacija	_____	//liγ'+i+an//	//strec+i+an//
form. poluvokala	//ner+jan//	//liγ'+j+an//	//strec+j+an//
geminacija	_____	//liγ'γ'+j+an//	//strecc+j+an//
j-ispadanje	_____	//liγ'γ'+an//	//strecc+an//
morf fonem.	_____	//lig'g'+an//	_____
fonetska razina	[nerjan]	[lig'g'an]	[streccan]
	//kribi//		

	//kribj//		
	//kribbj//		
	//kribb//		

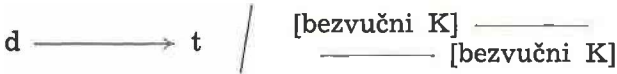
	[kribb]		

Redoslijed pravila jest sljedeći: pravilo o palatalizacije mora prethoditi pravilu o formiranju poluvokala /j/, jer u uvjetu za palatalizaciju stoji samo vokal prednjega reda. Ako se pridržavamo tog redoslijeda, ne treba komplicirati pravilo o palatalizaciji, jer bi u oprečnom slu-

čaju ono moralo sadržavati i specifikaciju za poluvokal /j/. Pravilo o formiranju poluvokala /j/ mora, naravno, prethoditi pravilu o geminaciji jer je taj glas uvjet za aplikaciju pravila o geminaciji. Pravilo o ispadanju glasa *j* mora slijediti pravilo o geminaciji.

Asimilacija

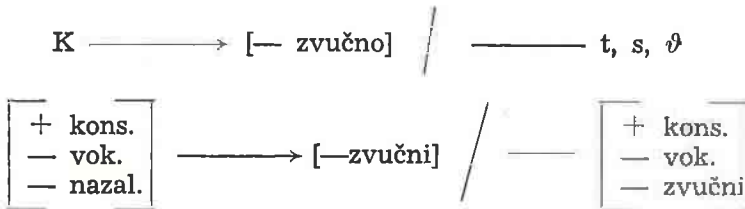
Već smo spomenuli jedan slučaj asimilacije u vezi s fonemom /d/, gdje smo imali i pravilo koje ovdje ponovno označavamo:

Pravilom smo derivirali oblike kao što su *bitst* (iz apstraktnog *bidst*) od glagola *biddan* i *mette* (apstraktno metode) od glagola *metan*.

U ZS postoji mnogo šire pravilo o asimilaciji. Svi okluzivi obezvučavali su se kad bi se našli pred konsonantima /t/, /s/ i /θ/.

Pravilo o asimilaciji:

Primjeri: *rāedan*, *rāētst* (2, i 3. lice prezenta) »savjetovati«, *lencten* »proljeće«, *strenc* »snaga«

apstrakt. pred.	//raed+an//	//raed+st//	//lanγi+ten//	//stranγi+θ//
palatalizacija	————	————	//lanγ'i+ten//	//stranγ'i+θ//
j-formacija	————	————	//lanγ'j+ten//	//stranγ'j+θ//
γ-konverzija	————	————	//lang'j+ten//	//strang'j+θ//
i-umlaut	————	————	//leng'j+ten//	//streng'j+θ//
n-velarizacija	————	————	//leng'j+ten//	//streng'j+θ//
j-ispadanje	————	————	//leng'+ten//	//streng'+θ//
asimilacija	————	//raet+st//	//lenc+ten//	//strenc+θ//
fonetska razina	[raedan]	[raetst]	[lencten]	[strencen]

Iz primjera se vidi da pravilo o asimilaciji mora slijediti pravilo o palatalizaciji, j-formaciji, γ-konverziji, i-umlautu i j-ispadanju.

APSTRAKTNA FONOLOŠKA PREDODŽBA KONSONANATA

Još nekoliko primjera: *hiehhan* »smijati se«, *cwellan*²³ »ubiti«, *beorgas* »planine«, *hergas* »vojske«, *long* »dug«

apstraktna pred.	//xliex+i+an//	//kual+i+an//	//beory+as//
palatalizacija	//xliex'+i+an//	————	————
w-formacija	————	//kwal+i+an//	————
j-formacija	//xliex'+j+an//	//kwal+j+an//	————
i-umlaut	————	//kwal+j+an//	————
geminacija	//xliex'x'+j+an//	//kwell+j+an//	————
j-ispadanje	//xliex'x'+an//	//kwell+an//	————
x-konverzija	//hliex'x'+an//	————	————
γ-konverzija	————	————	————
n-velarizacija	————	————	————
fonetska razina	[hiex'x'an]	[kwellan]	[beoryas]

//xery+i+an//	//lonγ//
//xery'+i+an//	————
//xery'+j+an//	————
//xery'+an//	————
//herγ'+an//	————
————	————
————	————
————	————
————	//long//
————	//loŋg//
[hery'as]	[loŋg]

Na prethodnim stranicama analizirali smo konsonantski fonološki sistem ranoga zapadnosaksonskog dijalekta i ukazali na neke aspekte koji povezuju fonologiju s morfonologijom. Ne smatramo da smo formuliirali sva fonološka pravila koja su postojala u staroengleskom sistemu konsonanata, ali smo pokazali da na sistemskoj fonemskoj razini nije potrebno navoditi onoliki broj konsonanata koji se spominje u tradicionalnim gramatikama, već da u apstraktnoj predodžbi postoje konsonanti prikazani u matrici binarističkih obilježja s označenim redundantnim elementima.

²³ Apstraktna predodžba vokala i diftonga simplificirana je, jer njihova analiza nije predmet ovog članka. Od vokalskih pravila samo smo spominjali i-umlaut, jer nam je bio potreban za pravilno razumijevanje alternacija kao što su npr. *cwellan* »ubiti« nasuprot *cwalu* »ubistvo«.

D. JUTRONIC

Matrica ranozapadnosaksonskih konsonantskih fonema

	p	b	t	d	k	ɣ	x	f	θ	s	m	n	r	l
vokalski	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+
konsonatski	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
gravisni	+	+	—	—	0	0	0	+	—	—	+	—	0	0
difuzni	+	+	+	+	—	—	—	+	+	+	0	0	—	+
stridentni	0	0	0	0	0	0	0	0	—	+	0	0	0	0
nazalni	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+	0	0
kontinuirani	—	—	—	—	—	+	+	+	+	+	0	0	0	0
zvučni	—	+	—	+	0	+	—	0	0	0	0	0	0	0

Summary

The subject of this paper is a synchronic analysis of the early West-Saxon consonant system. The aim of the article was to determine the underlying consonant system and to show some aspects of interrelation between phonology and morphology.

The present consideration and analysis of the early West-Saxon consonant system is based on the theory of generative phonology as formulated by Noam Chomsky and Morris Halle. The distinctive features are ones formulated by Roman Jakobson.

A synchronic description of an extinct language that no living being ever heard must essentially be based on the written evidence, namely, historical orthography and its interpretation. Some *a priori* assumptions were necessary but no diachronic considerations were taken into account while stating the synchronic rules. Diachronic evidence was mentioned because some of the synchronic rules were equivalent or similar to the diachronic rules.

The present analysis is not an exhaustive study of all aspects of early West-Saxon phonology but the analysis shows that there are less consonants in the underlying phonological matrix than the traditional grammars assume as it is evident from the given matrix on the previous page. The phonological rules that were operative in the early West-Saxon dialect are: palatalization rule, γ -conversion, x -conversion, gemmination, j -formation, w -formation, n -velarization, j -dropping, h -dropping, assimilation and voicing.